

Article

A crítica na primeira traxectoria de *Grial*. Da emerxencia do campo literario galego á hexemonía cultural (1951-1966)

Mario Regueira

Universidade de Santiago de Compostela /
Asociación Galega da Crítica

Keywords

Criticism
Post-war Spain
Pierre Bourdieu
Galician Literary Field
Literature
Grial
Galaxia

*Palabras
clave*

Crítica
Posguerra
Pierre Bourdieu
Campo literario galego
Literatura
Grial
Galaxia

Abstract

This article examines the role of the magazine *Grial* as the first media outlet created by the publishing house Galaxia during post-war Spain and under a hostile dictatorship. It pays special attention to the function of impressionist and cultural criticism in the context of the reconstruction and emergence of a minority literary field, as well as to the gradual configuration of the magazine as an institution that serves the subfield of ideological production represented by Galaxia.

Resumo

O artigo trata do papel da revista *Grial* como primeiro medio de comunicación creado pola Editorial Galaxia baixo unha ditadura hostil. Prestamos especial atención ao papel da crítica impresionista e da crítica cultural nun contexto de reconstrución e emerxencia dun campo literario minorizado. Tamén á paulatina configuración da revista como unha institución que serve ao subcampo de produción ideolóxica que representa Galaxia.

*A crítica na primeira
traxectoria de Grial.
Da emerxencia do campo
literario galego á hexemonía
cultural (1951-1966)*
Mario Regueira

Analizaremos neste artigo o papel da crítica literaria nun eido tan concreto como a revista *Grial*. Desde a fundación da editorial Galaxia (1950), fíxose evidente a necesidade dun instrumento para completar a configuración dun campo literario que mediu en dous tempos as súas tensións co réxime franquista. Conflitos evidentes na frustración da primeira tentativa de revista, a *Colección Grial* (1951-1952) e máis matizados na segunda etapa (1963), cando xa se atravesaran os momentos máis duros de tensión coa ditadura e o proxecto podía aspirar a completar algunhas das súas carencias.

Analizaremos como o círculo de Galaxia emprega *Grial* como un elemento para configurar non só os límites aceptados do emerxente campo literario galego, senón a súa propia postura dentro deste. Un punto de vista no que nos referiremos á crítica literaria que o medio acolle, mais tamén a aquelas publicacións que poidan atinxir o concepto de 'crítica cultural' e que se refiren ás posturas identificábeis co círculo da editora, nun contexto no que estas delimitaban tamén unha postura política imposíbel de enunciar por outros medios.

Baixo unha perspectiva que remite principalmente ás teorías de Pierre Bourdieu (1995) e Antón Figuerola (2008, 2010) propoñémonos analizar a cuestión da crítica nun contexto fundamentalmente sociolóxico no que o campo literario galego aborda unha emerxencia paralela a unha necesidade de definición propia. Para iso centrámonos no período que inclúe a *Colección Grial* (1951-1952), disimulada ante a censura baixo o formato dunha colección de libros, e os primeiros catorce números da revista que apareceron trimestralmente entre o verán de 1963 e o final do ano 1966. Trátase dunha delimitación que ten como baliza a Lei de Prensa e Imprenta dese último ano, a grande modificación lexislativa que o franquismo realiza sobre a cuestión, e unha das marcas obxectivas do relativo abrandamento do réxime. Formalízase así unha etapa que xa aparece anunciada por acontecementos como a propia reaparición da revista e que tamén coincide cun aumento de importancia social e unha certa institucionalización do proxecto de Galaxia. A elección de Ramón Piñeiro en 1967 como membro numerario da Real Academia Galega, unha das poucas institucións toleradas polo franquismo e con continuidade desde os tempos de pre-guerra, acabaría culminando unha transformación que senta as bases do momento no que, morto o ditador, algunhas das figuras vinculadas á editora acaben xogando un papel político no escenario da Transición e a posibilidade da autonomía.

Contexto socio-histórico. A posguerra como tabula rasa

A posguerra galega é un período complexo no que conviven diversas estratexias e un amplo abano de actuacións. Entre elas podemos identificar as actividades que van encamiñadas a reorganizar o galeguismo na clandestinidade e as que, nun polo completamente oposto, apostan por protagonizar o novo momento das relacións entre a cultura galega e unha ditadura que, recoñecéndolle unha identidade folclórica, patrimonial ou sentimental, considera innegociábel calquera elemento que poida saír destes parámetros. Estas dúas grandes correntes non sempre se mantiveron unívocas nin atopamos unha coherencia completa ao respecto delas nos distintos

*A crítica na primeira
traxectoria de Grial.
Da emerxencia do campo
literario galego á hexemonía
cultural (1951-1966)*
Mario Regueira

1

Como demostran a maior parte dos libros editados durante o conflito e nos primeiros anos da posguerra (ver Alonso Montero & Villar 1999).

actores da época. Persoas que viñan da clandestinidade ou que existían nunha legalidade sospeitosa, con distintas experiencias da represión, apoiaron económica e socialmente, mesmo dende a crítica aberta, algúns dos proxectos máis vinculados a crear novas vías culturais dentro do franquismo. Esta situación só é entendíbel dende a perspectiva de case tabula rasa que crea o golpe de estado na cultura galega, facendo desaparecer todas as súas industrias editoriais e culturais, levando ao exilio ou á morte ás persoas implicadas nelas e reducindo a práctica literaria a eses marcos mencionados, nos que poderíamos matizar tamén unha certa tolerancia ás líricas afectas ao réxime ou asinadas por autores que o eran.¹

Analizar a posibilidade da crítica galega de posguerra é, por tanto, pensar nunha práctica cultural reconstruída desde practicamente o cero absoluto. Os debates acontecidos nos medios galeguistas de pre-guerra, ou a atención aos esforzos editoriais que perseguían ampliar os ámbitos sociais da literatura galega, perden relevancia ante unha situación límite, na que a simple persistencia da cultura escrita en lingua galega se converte nun obxectivo de primeira orde para a inmensa maioría dos axentes implicados. Por outra parte, podemos considerar que a literatura galega do período anterior á guerra estaba lonxe de ter as características clásicas dun campo literario normalizado, encadrándose máis como unha literatura minorizada nun longo proceso de emerxencia. Unha situación na que a identidade e límites do campo literario aínda estaban baixo debate, así como a cuestión da autonomía do escritor ante un subcampo de produción ideolóxica que mantiña unha forte tensión normativa sobre el (Figuroa 2015: 150-151). En liñas xerais, estamos ante unha situación herdada e agravada na tardía posguerra na que agroman os primeiros proxectos editoriais vinculados ao galeguismo.

A primeira crítica

Non sorprende, por tanto, que as primeiras publicacións que acollen algo semellante á crítica literaria sexan espello, en moitos casos, do intenso debate ideolóxico que está no fondo da re-emerxencia dun eventual campo literario galego. Unha realidade que conta tamén cunha renovada presenza de espazos situados fóra da Galiza territorial que, debido á grande afluencia de exiliados, reforzan ou inician o seu papel como focos de creación literaria, editoriais, e tamén de distintos tipos de crítica.

Isto é así xa desde un dos primeiros medios que tratan de orientarse á cultura galega, o xornal *La Noche*, que desde 1946 mantén unha modesta liña de representación e simpatía coa cultura galega que amplifica notabelmente co 'Suplemento del Sábado' en 1949. Creado grazas á proximidade do director do xornal con persoas relacionadas co ambiente galeguista, o medio publica só dezaseis números entre 1949 e 1950, tendo un papel moi relevante no seu final un número monográfico adicado ao pasamento de Castelao no exilio (Fernández del Riego 1996: 13). Con todo, corresponden ás súas páxinas as primeiras tentativas de crear unha armazón crítica que, mesmo abordando en ocasións a narración da ausencia de novidades e a enumeración da carestía, favoreza a noción de que hai elementos que deben ocupar o seu espazo. Aínda así, e non só polo seu final nunha escaramuza política co réxime, o que máis caracteriza o Suplemento del Sábado é esa submisión a un subcampo de produción ideolóxica que, desde unha convivencia imposible coas novas estruturas políticas, trata de seguir validando modelos literarios próximos á Xeración Nós, parámetros nos que destacan a importancia

*A crítica na primeira
traxectoria de Grial.
Da emerxencia do campo
literario galego á hexemonía
cultural (1951-1966)*
Mario Regueira

2

Isto é elocuente en artigos como o de Carvalho Calero (1949: 4) onde dá conta da escaseza existente no panorama lírico do ano.

3

O Instituto Padre Sarmiento, entidade xestionada por figuras como Sánchez Cantón e Filgueira Valverde que, formada co espolio do Seminario de Estudos Galegos da pre-guerra, preséntase como continuador deste ao tempo que aborda unha actividade converxente coa ideoloxía franquista.

da tradución e dunha perspectiva céltico-atlántica da cultura europea, moi doada de facer pasar a ollos dun réxime que ten moi recente a súa colaboración co nazismo.

A simple necesidade de que apareza unha crítica que non ten, en moitas ocasións, máis labor que lamentar a ausencia ou precariedade do seu obxecto denota até que punto os parámetros ideolóxicos pesan no programa de emerxencia dun campo literario nunha situación extrema.² Trátase dunha tendencia que, despois do peche do Suplemento, continúa nas páxinas do xornal *La Noche*, evoluíndo conforme o facía o propio panorama editorial e literario galego. Ao mesmo tempo, moitas das publicacións que atinxen ás novidades editoriais producidas en galego durante os primeiros anos da posguerra ocúpense, en realidade, dun debate político que deixa en evidencia a anomalía do momento, así como a falta radical de autonomía dun campo literario que algúns axentes tratan de reconstituír elaborando unha *illusio* determinada pero aínda moi aberta na súa concepción (Bourdieu 1995: 337).

Dentro deste conxunto de debates podemos mencionar a resposta de Sánchez Cantón no *Cuaderno de Estudios Gallegos* a uns dos paratextos da edición americana (1949) do libro de Castelao *As cruces de pedra na Galiza* (Sánchez Cantón 1951: 298), onde ten un papel importante a reivindicación da continuidade do novo Instituto Padre Sarmiento.³ Tamén o enfrontamento acontecido en 1951 nas páxinas do diario *Pueblo* entre Juan Aparicio (1951a, 1951b) e Xosé María Castroviejo (1951) a respecto da aparición dunha tradución galega de Heidegger xustamente na *Colección Grial*, relevante por como representa a confrontación entre dúas sensibilidades afíns ao réxime sobre as posibilidades de ampliación da lingua galega máis aló dos coutados espazos que o franquismo lle viña reservando, pero tamén polo papel que xogou no final do proxecto da revista. Tamén poden encadrarse dentro disto as diversas polémicas sobre o papel da lingua na configuración da literatura galega, como a protagonizada por Ramón González-Alegre sobre a aparición do cuarto tomo da *Escolma de poesía galega* lanzado por Galaxia en 1955 e adicado á poesía contemporánea (González-Alegre 1955). O autor critica a orientación filolóxica que deixaba fóra a aqueles poetas que non escribían en galego (e nos que podía contarse a si mesmo). Un debate que se estende aínda noutras publicacións cun intercambio a catro bandas entre Xosé Luís Méndez Ferrín, Gonzalo Rodríguez Mourullo, Miguel González Garcés e un Leonardo Crispín, probabelmente un alcume non identificado (Acuña 2012: 13-15).

Naturalmente, pouco ou nada destes episodios pode ser considerado como 'crítica literaria'. Os debates, mesmo versando sobre publicacións potencialmente encadrábeis na literatura galega, céntranse no papel político das novas institucións e a súa disputada continuidade coas da época republicana, a pertinencia de que a escrita en lingua galega comece a 'invadir' eidos vetados por parte da ditadura e, moi especialmente, sobre o criterio que ten que definir esa mesma 'literatura galega'. Trátase de cuestións que están presentes tamén nas escasas obras de historiografía literaria desta época: mesmo tendo en conta as súas perspectivas irreconciliábeis en moitos aspectos, é relevante que tanto o *Diccionario Bio-Bibliográfico de Escritores* de Antonio Couceiro Freijomil (1951-1953) como o *Manual de Historia de la Literatura Gallega* (1951) de Francisco Fernández del Riego, un dos primeiros intentos de sistematización por parte de Galaxia, partan dun principio que refuta o criterio filolóxico, acollendo autores vinculados á Galiza con independencia da súa lingua de expresión.

*A crítica na primeira
traxectoria de Grial.
Da emerxencia do campo
literario galego á hexemonía
cultural (1951-1966)*
Mario Regueira

4

Agrupados ás veces nunha sección chamada 'Crítica de libros', un título moitas veces esaxerado, pois algúns dos artigos que acolle non teñen libro real ou recente ao que referirse e acaban sendo reflexións literarias, comentarios de publicacións periódicas ou rescates de voces e obras emblemáticas da cultura galega.

Porén, e mesmo tendo en conta estes titubeos iniciais, a posguerra galega encamiña os seus actores culturais á conformación dun *habitus* baseado no criterio filolóxico, unha proposta que vai ser aceptada cunha rapidez sorprendente e á que acaban adaptándose mesmo varios dos seus máis duros críticos do ámbito literario (tanto González-Alegre como González Garcés van, xa a comezos dos anos sesenta, publicar obras en galego, aceptando tacitamente que son estas as que os habilitan para ostentar o título de escritor no campo literario propio). Trátase dun *habitus* no que ten unha importancia moi ampla a política seguida pola editorial Galaxia e moitos dos actores que consegue reunir ao redor do seu proxecto. E isto é así a pesar de que, dando sempre unha importancia central á lingua galega, a propia dirección da editorial oscila de forma bastante notábel entre o criterio filolóxico e a configuración dunha especie de 'programa étnico' (Regueira 2020: 200) no que a literatura galega sería definida por unha serie de características inmanentes, ás que poder sumar a de estar escrita en lingua galega (Piñeiro 1959: 13). Trátase dun camiño que finalmente non frutifica, en boa medida pola influencia de Ricardo Carvalho Calero e o seu traballo académico para a editorial, fundamental á hora de establecer unha definición da literatura galega que, en liñas xerais, continúa viva até hoxe e que atopa a súa baliza máis relevante na *Historia da Literatura Galega Contemporánea* (1963), clave tamén para a configuración dun canon literario galego que, entre outras funcións, asenta unha base canónica que permite recuperar a noción de campo e a súa idea de continuidade entre os períodos de pre e posguerra.

A Colección Grial

A ditadura prohibe inicialmente a publicación de prensa periódica e revistas en linguas distintas do español. Desta maneira, é inviábel a configuración dun medio que teña o galego como lingua vehicular ou principal, aínda que si podemos rexistrar un ocasional emprego da lingua na prensa diaria, principalmente asociada a elementos líricos, folclóricos ou populares. Mesmo os comentarios sobre libros escritos en lingua galega aparecen, moitas veces, en castelán. Nesta situación, chega a ser vital para Galaxia a conquista dun medio de comunicación que sirva de voz ao seu proxecto editorial, unha empresa que representa, ao mesmo tempo, unha proposta política para a pervivencia da identidade galega no novo escenario. Con esta intención, a editora disimula unha revista cultural bilingüe baixo a forma da *Colección Grial*, na que cada número é presentado como un libro colectivo, conformado por artigos longos que xiran ao redor dun mesmo tema, aínda que tamén con outras seccións dedicadas á creación literaria ou ao comentario de libros.⁴ A intención é que saian catro números ao ano, xusto o tempo que tarda o réxime, baixo a influencia de Juan Aparicio (Dasilva 2008), en dar cabo do proxecto. Hai que agardar o relaxamento da ditadura a comezos dos anos 60 para que *Grial* reapareza, xa como revista, cunha continuidade que persiste até os nosos días.

Nas páxinas da *Colección Grial*, artigos como 'A máis recente poesía galega', asinado por Francisco Fernández del Riego e Ángel Johan (1951), tratan de dar conta dun ano na poesía da Galiza, analizando a práctica totalidade da produción en lingua galega desta. É unha sección que inclúe cinco críticas de libros escritos en galego, todos do proxecto amador da colección Benito Soto e repartidos entre os dous críticos. É significativa a

*A crítica na primeira
traxectoria de Grial.
Da emerxencia do campo
literario galego á hexemonía
cultural (1951-1966)*
Mario Regueira

5

Neste contexto tamén é excepcional a aparición de *A xente da Barreira* (1951) de Ricardo Carvalho Calero como primeira novela da posguerra en lingua galega a través dun premio organizado por Bibliófilos Gallegos (ver Regueira 2020).

reflexión que, baixo un título común, engloba nun mesmo artigo estas análises individuais:

Na historia da nosa lírica a liña criadora, arrinca dos Cancioneiros medievais e mantense nos seguintes fitos representativos: o Renacemento, cos nomes de Rosalía, Pondal e Curros; o Modernismo, cos de Noriega Varela e Cabanillas; o Tempo Novo, cos de Manuel Antonio e Amado Carballo. En íntimo vencello con esta liña de continuidade en camiño, maniféstase o labor poético de hoxe. (Fernández del Riego & Ángel Johán 1951: 61)

Afirmacións que denotan de maneira clara dúas cuestións: a primeira é a necesidade de recuperar a historia da nación, mesmo sublimándoa baixo a recuperación dunha historia literaria que trata de reconstruírse. Pensemos que a nomenclatura empregada no artigo é anterior á fixación historiográfica de Carvalho Calero. A segunda cuestión é a importancia que ten manter ininterrompida esa liña da creación literaria en lingua galega, mesmo obviando os seus períodos de silencio: tanto os chamados Séculos Escuros como a paréntese da Guerra Civil quedan sequera sen mención e non se lles recoñece relevancia á hora de deter esa continuidade que parte do esplendor medieval. Trátase dunha centralidade que pode contrastarse coa crítica separada que Ángel Johán (1951: 84-85) dedica a *Romance del Tiempo* do poeta canario Pedro Lezcano ou co feito de que na lista non se inclúa ningunha das obras editadas en castelán pola mesma colección Benito Soto. Percibimos nestas primeiras achegas a unha crítica 'impresionista' (Reyes 1944: 28) a necesidade de que aparezan as distintas pezas que teñen que conformar un campo, aínda que sexa necesario sobredimensionalas para que cumpran o seu obxectivo. Tamén é evidente a actitude que persoas adicadas á crítica manteñen respecto do criterio filolóxico en función do xénero literario. A pesar de que a limitación da lingua galega á lírica que fai o franquismo vai constituír un dos problemas máis graves aos que se enfrente a editora, tamén supón un capital simbólico que non poden deixar de lado, especialmente nunha situación incerta e problemática. Se Francisco Fernández del Riego inclúe autores galegos de expresión castelá no seu *Manual de Historia de la Literatura Gallega* dese mesmo ano, parece que a expresión poética e a súa carga de prestixio conserva unha vinculación intensa coa lingua galega, como demostran artigos deste tipo e como queda de manifesto tres anos despois coa publicación da *Escolma* (Fernández del Riego 1954), organizada en función do criterio filolóxico e polémica precisamente por iso.

Porén, pouco máis espazo hai nos anos 1951 e 1952 para outras achegas de 'novidades' en lingua galega, nun momento no que o tecido editorial propio está a reconstruírse e mantén aínda unha forte vinculación coa bibliofilia e a recuperación de obras antigas, tendencias que centran un panorama onde as creacións novas entran moi amodo e de forma problemática.⁵ Os artigos da *Colección Grial* céntranse máis no reforzamento dun canon literario do que, porén, aínda falta unha definición concreta e un traballo historiográfico serio. Desta maneira, nos números da *Colección Grial* temos lecturas de *Cantares Gallegos* de Rosalía de Castro (Casas 1951), a reivindicación de Curros Enríquez (e Emilia Pardo Bazán) no tema do terceiro número, a recuperación dun autor como Nicomedes Pastor Díaz (Carvalho Calero 1951), ou a importancia da lírica 'galaico-portuguesa' (Rodrigues Lapa 1952). Trátanse de novas manifestacións da relevancia que

*A crítica na primeira
traxectoria de Grial.
Da emerxencia do campo
literario galego á hexemonía
cultural (1951-1966)*
Mario Regueira

ten a historiografía para o proxecto, algo do que tamén dá conta a crítica ao *Manual de Historia de la Literatura Gallega* de Fernández del Riego que asina Neumandro (Ánxel Fole 1951). É o primeiro proxecto historiográfico da editorial Galaxia e, como xa apuntamos, acolle un criterio territorial, aínda que dando máis importancia estrutural ás voces que se expresaron en galego, algo que sen dúbida está detrás da crítica de Fole por non dar máis relevancia á obra de Valle-Inclán, que é entendida como das máis relevantes da 'literatura galega'. Aínda que sen dúbida existe unha influencia clara da obrigatoriedade de buscar acomodo no ambiente hostil da ditadura, esta estratexia de supervivencia non explicaría todas as decisións de organización dun campo emerxente que se dan nesta época, como deixan entrever reflexións coma esta ou o feito de que na *Colección Grial* se acollan tamén consideracións sobre a creación en lingua castelá. Exemplifica isto a Emilia Pardo Bazán que comparte o protagonismo do cuarto número con Curros Enríquez como tema principal, pero tamén análises de literatura contemporánea como, por exemplo, as que se ocupan do teatro de Borobó (Castroviejo 1951) ou da narrativa de Camilo José Cela (Fernández del Riego 1952), autores que, desde diferentes distancias ideolóxicas, manteñen relacións cordiais coa editora. A perspectiva que nos deixa esta crítica literaria é a dun campo literario galego como un elemento en construción, sen un criterio organizativo claro, pero cunha enorme ansiedade ao respecto da súa propia historia e en manter unha idea de continuidade para a expresión en galego, especialmente no relativo á lírica, como elemento simbólico que, porén, cumpre tamén unha función limitante.

É unha ansiedade que podemos atopar tamén na crítica de obras historiográficas. A Historia da Literatura entendida como sublimación dunha Historia que representa o núcleo do pensamento galeguista e, por tanto, vetada tamén polo franquismo, non impide que o discurso historiográfico chegue a ter algún protagonismo nesta época. A súa crítica está vinculada ao comentario de novidades editoriais, aínda que estas poidan lerse na mesma clave de precariedade do eido literario. Concretamente na 'Crítica de libros' do segundo volume da *Colección Grial* atopamos unha sección asinada por Benito Varela Jácome (1951) que inclúe dous artigos, un deles centrado nun dos anexos do *Cuaderno de Estudios Gallegos*, medio do polémico Instituto Padre Sarmiento, e outro sobre unha recente tradución da *Historia Compostelana*. Novamente unha perspectiva que permite seguir as novidades posíbeis sobre a materia, forzando moitas veces comentarios que tratan de encher un baleiro, aínda que neste caso menos dependente do criterio filolóxico e colocado máis no factor temático.

Ao lado destes elementos hai que facer notar a presenza do que podemos chamar unha 'crítica cultural' tomada nun sentido amplo, que mestura elementos de corte filosófico e antropolóxico con outros que falan sobre a creación literaria relacionándoa con eles. Nese momento, elementos de corte pseudo-étnico ou antropolóxico como o concepto de saudade centran unha parte importante dos requisitos de galeguidade cos que traballan figuras como Ramón Piñeiro, co mesmo ou máis peso que o que se concede á lingua de creación. A configuración dunha serie de símbolos que farían aflorar a esencia espiritual galega, como un seguro de continuidade baixo calquera situación político-social, incluída unha ditadura hostil, é un dos elementos centrais que caracterizan o pensamento desta etapa do grupo de Galaxia. Aínda que a defensa deste programa perde a súa intensidade nos anos seguintes, a súa forza na década dos cincuenta é particularmente notábel (Regueira 2019, 2020).

*A crítica na primeira
traxectoria de Grial.
Da emerxencia do campo
literario galego á hexemonía
cultural (1951-1966)*
Mario Regueira

6

Rodríguez Mourullo, autor de dous libros de narrativa coa editorial Monterrei, abandonaría a creación literaria a finais dos anos 50 por non sentirse recoñecido por unha Galaxia particularmente escéptica ante o cariz existencialista e experimental da súa obra. A consecuencia desta renuncia, Galaxia crea a colección Illa Nova para 'autores novos'. Para unha interpretación en clave bourdieana, ver Figueroa (2010).

Estes parámetros ideolóxicos aparecen constantemente nos artigos da *Colección Grial* e tamén teñen un papel central na perspectiva que, enunciada en prólogos e artigos de prensa, trata de delimitar a literatura galega a un imaxinario concreto formado por unha serie de elementos que serían espello dunha identidade inmanente, en permanente risco de desaparecer afogada pola modernidade ou as correntes literarias experimentais. Tamén aparece, de forma lateral, noutro tipo de contidos, como o 'Inquérito a los pintores' do segundo número da *Colección*, adicado á 'pintura actual en Galicia' e onde hai preguntas explícitas sobre a paisaxe e a saudade como elementos intrínsecos á expresión artística galega. Tampouco podemos deixar de relacionalo con moito do contido que, sexa dunha forma arqueolóxica (Cuevillas 1951), sexa coa mención á grande comunidade espiritual céltica (Otero 1952) recupera a noción atlantista da Xeración Nós.

Estas posturas abandeiradas pola editora e, moi particularmente, por Ramón Piñeiro, están na base da primeira confrontación literaria coas xeracións máis novas, remisas a facer dese esencialismo identitario o único obxectivo da súa creación. Podemos falar de discrepancias producidas en dous tempos: dun lado a que acontece coa escrita de corte existencialista de Gonzalo Rodríguez Mourullo,⁶ a mediados da década dos cincuenta, e que só moi relativamente acaba por atinxir a outros actores que, como Xosé Luís Méndez Ferrín, editan nesa época; do outro, a que acontece a mediados dos anos sesenta entre un grupo máis nutrido, que xa estivera en contacto co experimentalismo do *Nouveau Roman* e que se aproximaba a un galeguismo marxista oposto ás teses de Galaxia. É indicativo como algúns artigos da *Colección Grial* xa manifestan o seu escepticismo fronte a figuras como Sartre ou Camus e o legado do existencialismo na mocidade (Cernadas 1951), rechamante por ser previo ás primeiras obras en galego que manifestaron a súa influencia. Da mesma maneira, cabe destacar que algunhas consideracións sobre autores como Cela recollen xa a cuestión dun pesimismo problemático vinculado á experimentación literaria, aínda que en termos que salvan as súas achegas (Fernández del Riego 1952).

Estas polémicas que aconteceran con algunhas das novas voces da narrativa, cuxo relato escapa ao obxectivo deste artigo, caracterízanse, en calquera caso, por supor ambas unha mestura de confrontación estética e desencontro político. É dicir, poden ser interpretadas como unha loita pola autonomía literaria que se libra simultaneamente entre axentes do campo literario emerxente e tamén os creadores e creadoras fronte ao subcampo de produción ideolóxica.

Grial - Anos 60

Para o momento da re-aparición de *Grial*, en 1963, a crítica xornalística sobre libros en lingua galega xa conquistara algúns espazos. Era frecuente, en parte pola mesma rede de complicidades que propiciara a aparición do Suplemento del Sábado, que se falase sobre a produción literaria en galego en *La Noche* e tamén comezaban a abrirse vías para a crítica noutros diarios como o *Faro de Vigo* ou *El Progreso*, onde nos anos seguintes terán voz algúns actores próximos a Galaxia. Seguía faltando, porén, un medio dedicado exclusivamente á cultura e literatura, e mesmo foran desaparecendo os proxectos modestos que, como a revista *Alba* nos anos 50, conseguiran desenvolver algo semellante desde espazos próximos ao amadorismo. No espazo da emigración e do exilio, pola súa parte, o xurdimento de proxectos

*A crítica na primeira
traxectoria de Grial.
Da emerxencia do campo
literario galego á hexemonía
cultural (1951-1966)*
Mario Regueira

como *Vieiros* (México, 1959-1968, sen periodicidade fixa) tamén contrastaba coa desaparición de medios clásicos da comunidade galega onde se librara certo debate cultural como *Galicia Emigrante* (Bos Aires, 1954-1959).

A aparición de *Grial* tamén representa un dos elementos que marcan a posibilidade de persistencia de Galaxia como un elemento tolerado polo réxime. A certa distancia temporal xa dos momentos de maior presión, a posibilidade de publicación dunha revista periódica na que a lingua galega ten un grande protagonismo é indicio dun aperturismo do que a editora e os seus membros seguirán beneficiándose nos anos seguintes. Ao mesmo tempo, *Grial* estaba caracterizada, xa desde a breve experiencia da *Colección Grial*, por dirixirse, máis que ao público xeral, á audiencia específica da editora, un colectivo que se presupuña interesado na cultura galega, entendendo esta como un campo de actuación posíbel no que facer persistir un sentido de identidade nun contexto de represión política. *Grial* é unha revista de pensamento e, como tal, vai funcionar tamén como unha extensión da filosofía da editora, unha perspectiva na que tamén cabe a crítica cultural e que substitúe unha política que contaba con moi poucas tribunas naquela altura. Moito do pensamento estético-político do círculo de Galaxia tivera que espallarse a través dos prólogos dos seus propios libros, nos poucos volumes colectivos publicados naqueles anos e nas esporádicas aparicións na prensa e nas revistas culturais dos seus protagonistas. A aparición do medio supón unha nova canle monopolizada polo proxecto, algo que permite tamén a diversificación de voces que apoien os seus postulados.

Poden servir como exemplo 'Contra a proletarización' de Ramón Lugrís (1963) e 'El arte comprometido' de J. M. López Nogueira (1963), os dous artigos que abren o primeiro número de *Grial*. A refutación dos lugares comúns do pensamento marxista en relación á organización social e á arte, así como a aposta por ideas como o humanismo e o federalismo entroncan notabelmente cos mesmos principios que Ramón Piñeiro explicitara nos anos precedentes (Piñeiro 1951, 1959) e serven para delimitar aínda máis unha postura editorial que, como mencionamos, ambiciona sublimar unha toma de posición política mediada coa inhibición. A insistencia nas liñas abertas por debates que se remontan á década anterior marca tamén o número dous, que abre cun artigo de Ramón Piñeiro (1963) sobre 'A filosofía i o home', recuperación dunha comunicación enviada ao I Congreso Nacional de Filosofía de Braga (1955). Nel, insístese no sentimento como única vía para o coñecemento antropolóxico, unha forma lixeiramente máis traballada dalgúns dos tópicos que o autor estivera manexando noutras intervencións, pero que continúa a ter de fondo a perspectiva sentimentalista como única alternativa para chegar á conciencia de pobo que cumpría espertar para o caso galego: 'Poucas, moi poucas culturas haberá tan dotadas como a galego-portuguesa pra levar a cabo iste análise fenomenolóxico-sentimental do ser do home' (Piñeiro 1963: 118). Inseparábel deste contexto é tamén a intervención neste segundo número de Álvaro Cunqueiro (1963), co artigo 'Imaxinación e creación', validando a postura que cifra na literatura imaxinativa a única vía para dar conta 'completa' dos avatares humanos, aseveracións que lembran novamente os debates asociados á aparición das novas narrativas na década dos 50 e o enorme poder que o modelo fantástico-imaxinativo tiña para a editora. Trátase, en certa medida, dos restos dunha tensión que se resolvera en favor da editora. A creación da colección Illa Nova como un espazo para a 'herexía controlada' (Regueira 2020: 245) marcaba tamén unha distancia coa literatura dos novos, algo que parecía seguir a perturbar aos que así os consideraban aínda

*A crítica na primeira
traxectoria de Grial.
Da emerxencia do campo
literario galego á hexemonía
cultural (1951-1966)*
Mario Regueira

a mediados dos sesenta. É unha boa mostra disto o artigo ‘Sartre. Notas previas’ de Domingo García-Sabell (1964), unha longa reflexión sobre o autor francés e a súa enorme influencia internacional, algo que resultaría temerario negar nese momento histórico. A postura de García-Sabell vai máis ben na liña de tratar de explicar, desde un certo pasmo, de onde pode proceder esa relevancia, ao mesmo tempo que ergue unha teoría na que a presunta decadencia do existencialismo sartreano pode estar relacionada co seu fatalismo. Un pesimismo que non dubida en relacionar psicoloxicamente coa condición física do propio autor: ‘un inválido das súas máis outas forzas’ (García-Sabell 1963: 362). A postura do núcleo duro de Galaxia ao respecto das literaturas que foxen do seu proxecto continúa a deitar a mesma ollada escéptica contra todo o que consideren pesimismo estranxeirizante, mesmo recoñecendo a puxanza que puido ter nalgúns voces autorais: ‘Nisa teceadeira foron tecidas moitas angurias auténticas das mozas promociós inteleitoales... E tamén moitas, moitísimas máis que eran puro mimetismo, imitación bastarda, lexítima moda, parva estupidez’ (García-Sabell 1963: 348). Trátase dun xuízo que mal oculta a súa dureza desde unha análise pretensamente erudita, pero no que hai un principio de asunción da lexitimidade dalgúns das formas da literatura das novas voces. Resulta evidente que a polémica literaria formulada como unha dicotomía entre compromiso político e liberdade creativa continúa a ocupar moitas das preocupacións que se expresan durante estes anos.

No cuarto número aparece ‘Humorismo e sociedade’ de Juan Rof Carballo (1964), un artigo longo con moitas referencias ao libro de Celestino Fernández de la Vega *O segredo do humor*, do ano anterior. Trátase da obra dun colaborador moi próximo a Ramón Piñeiro, fortemente esportada por este e adicada a un dos elementos considerados esenciais do seu programa. Este longo comentario dunha figura respectada e con autoridade como Rof Carballo a un libro que non deixaba de ser unha das novidades editoriais de Galaxia é unha mostra da importancia que se lle concede dentro da editora a continuar reflectindo as liñas fundamentais dese marco esencialista. Tamén outros aspectos amplos desta concepción político-filosófica, seguida como estratexia principal da editora, seguen aparecendo neste medio. Entre eles, a consideración da paisaxe como un elemento fundamental, que xa se deixa notar no segundo número, e da man dun representante do galeguismo de pre-guerra, Valentín Paz Andrade (1964). Trátase dun programa que evoluciona, aínda que continúa controlado polo núcleo forte de Galaxia, como demostra a recepción crítica do libro de Ramón Lugo, *Vicente Risco na cultura galega*, que asina Xosé Luís Franco Grande (1964), saudado como unha grande achega a delimitar unha figura cuxo legado o propio Ramón Piñeiro quería poder controlar e usufrutuar, especialmente despois do seu pasamento. O libro de Lugo e o seu prólogo poden ser vistos como unha parte desta estratexia (Regueira 2020: 91-92).

Podemos dicir porén que, salvo incursións concretas que recollen polémicas pasadas, a parte máis específica e combativa deste programa inicial de Galaxia perde pulso dentro de *Grial* despois dos primeiros números. O contido principal, especialmente aquel que aparece destacado na portada, diversifícase cara a distintos temas de interese galego, incorporando ocasionalmente tamén algunhas plumas estranxeiras. Reflexións sobre diversos momentos históricos do país, comentarios sobre arte e algúns apuntamentos xerais de literatura permiten que este centro nuclear dos conflitos que se deran no campo literario vaia quedando nun segundo plano. É preciso sinalar, porén, en que medida isto pode ser así polo

*A crítica na primeira
traxectoria de Grial.
Da emerxencia do campo
literario galego á hexemonía
cultural (1951-1966)*
Mario Regueira

práctico monopolio que os representantes da postura da editora teñen sobre os contidos e as plumas participantes en *Grial*, un factor que lles permite simplemente ignorar as voces discrepantes. Hai que ter en conta que, paulatinamente, tamén aparecerán algunhas perspectivas que se afastan do seguimento concreto dese programa, cada vez máis diluído mesmo dentro da actividade editorial. Trátase de achegas que moitas veces veñen guiadas polo valor de novidade ou da internacionalización do contido, aínda que no caso da publicación de obras literarias breves, chegan a atinxir algunhas das narracións de Manuel María. O autor, que xa publicara unha proposta narrativa moi vinculada a un estilo lírico na *Colección Grial*, ten dúas nove-liñas como *As augas van caudales* (1965) e *Os alugados* (1966) publicadas en *Grial*. Son pezas que representan un modelo literario que sería celebrado por Méndez Ferrín (1966) por achegar a narrativa galega a unha perspectiva social pouco traballada naquel momento e difícil de atopar nas posturas que o debate literario entre experimentalismo e humanismo creara. Mesmo tendo publicado estas obras, a discrepancia da editora acabaría, de feito, por aflorar posteriormente (Manuel María 1997: 5), cando esta se negou a acoller no seu catálogo unha recompilación destas cunha nova peza.

Neste plano xeral, non podemos esquecer o feito de atopármonos ante un campo literario dividido. Máis aló da relevante presenza que o espazo da Galiza exterior emigrada tivera sempre nos proxectos culturais do galeguismo, o estado das cousas durante a posguerra evidencia unha des-compensación nos centros de poder que irá alternándose co paso dos anos (Martínez Tejero 2013). O espazo da migración, especialmente en focos concretos como o Río da Prata, confúndese cun exilio político que segue mantendo unha aura de lexitimidade e que realiza os seus propios proxectos culturais, ás veces de forma antagonista aos da metrópole, como evidencian algunhas das polémicas acontecidas na prensa da emigración e fontes privadas como a correspondencia de Luís Seoane (Regueira 2020: 74-75). A paulatina perda de peso destes actores é paralela ao esmorecemento da súa lexitimidade política internacional e, aínda así, segue resultando salientábel que sexan medios como *Vieiros*, editado en México polos exiliados, dos poucos que explicitan as dúas posturas do enfrontamento xordo que viven as distintas tendencias do galeguismo interior. No número 4 de *Vieiros*, ‘enfróntanse’ en dúas columnas as posturas de Ramón Piñeiro e de Xosé Luís Méndez Ferrín, un feito difícil de imaxinar nos medios do interior, e non porque o seu contido explícito puidese ser obxecto da censura, senón polo feito de que Galaxia controla ou inflúe en moitos deles. Trátase dun debate que naquel momento está no centro da cuestión literaria en lingua galega e que, de forma moi rechamante, practicamente non ten un reflexo equitativo en *Grial*, principal medio cultural do ámbito nese momento. Nese mesmo número de *Vieiros*, outro artigo que parece proceder do propio Méndez Ferrín (Noia Campos 2017: 2) evidéncianos tamén a precariedade, cando menos no ámbito cultural, dese movemento enfrontado a Galaxia, que precisaría de auto-lexitimarse na súa postura de relativa disidencia.

Tamén é indicativo desta situación que a expresión máis clara de Méndez Ferrín (1966: 6) sobre as apostas dos novos narradores apareza na revista *Presencia* de Girona, novamente un medio exterior ao contexto galego. Posibelmente o artigo de *Presencia* sexa o mellor resumo das distintas correntes literarias que se opuxeron á ideoloxía de Ramón Piñeiro, facendo aparecer os dous momentos do conflito cos novos, pero tamén a persistencia dunha narrativa procedente do espazo da emigración que chocaba con moitos dos seus postulados. É significativo que durante este período as

*A crítica na primeira
traxectoria de Grial.
Da emerxencia do campo
literario galego á hexemonía
cultural (1951-1966)*
Mario Regueira

7

María Xosé Queizán dá conta nas súas memorias de como, ademais desta rivalidade política, desenvolverían ataques persoais contra ela e Méndez Ferrín, ataques que non dubida en cualificar de machistas (Queizán 2018: 316).

poucas referencias de *Grial* a esa literatura discrepante sexan ben para desautorizar as súas correntes de influencia (críticas, como xa mencionamos, á ‘proletarización’ ou á falta de humanismo de referentes como Sartre), ben para minusvalorar pezas concretas da produción dos novos, asociándoas a un experimentalismo tomado sistematicamente como forma de inmadurez literaria. Trátase dunha produción que, probabelmente como un xeito de lexitimar a crítica, moitas veces aparece asinada por compañeiros de xeración deses mesmos autores. É ben exemplificativo o caso do artigo sobre *Arrabaldo do Norte* de Méndez Ferrín que fai Bernardino Graña: ‘[...] co seu permiso, espero que esta novela será máis ben un experimento na carreira de un verdadeiro escritor que vai, paso a paso, pra máis, enriquecendo o estilo, a esperencia do mundo, a técnica literaria’ (Graña 1965: 113). Algo que entronca, porén, con moitas das liñas que, dentro e fóra da cabeceira, seguira a figura referencial de Ricardo Carvalho Calero, sempre escéptico ao respecto das correntes innovadoras que comezaban a pular na literatura galega: a de que as novas correntes da literatura contemporánea non son máis que estratexias superadas coas que os novos poden ‘xogar’ pero polas que nunca chegarán a dar obras de calidade. No número 10 da publicación, o crítico dá conta da que posibelmente sexa a obra máis influída polo *Nouveau Roman*, *A orella no buraco* de María Xosé Queizán, nunha crítica de carácter técnico na que non deixa de manifestar ese camiño sen saída que a xeración de Galaxia identifica:

Dempóis de Proust, de Kafka e de Joyce se non pode avanzar máis na mesma dirección se non se quer aceptar a total disolución do organismo novelístico. De feito, o que se fixo foi retroceder ou esporrar camiños laterás. Así, un Hemingway, un Faulkner, un Dos Passos, unha Woolf, como os franceses do *nouveau roman*, son escritores reaccionarios, que —xirondinos das letras— tencioan frear a revolución pra conservar a fecundidade das súas conquistas. (Carvalho Calero 1965: 489)

Resulta evidente, na análise das obras de Xosé Luís Méndez Ferrín e María Xosé Queizán que se dan en *Grial* nestes anos, que esa ‘herexía controlada’ por Galaxia que significara a creación da colección Illa Nova (onde estaban editadas ambas as dúas obras) continuaba a ter moito de herexía que escapaba ao control dun proxecto político-cultural de características rixidas e conservadoras.

Podemos vincular unha parte da xestión desta crítica ás estratexias de evitación do conflito que permitiron ao proxecto de Galaxia sobrevivir a dura posguerra dos anos 50. Tamén á noción de debilidade inherente á propia postura da editora. Porén, non cabe dúbida de que a configuración paulatina de *Grial* como un dos medios de referencia da cultura galega acaba por convertelo tamén nunha ferramenta posta ao servizo, máis que da galeguidade, dun proxecto político concreto, enfrontado a faccións como o galeguismo republicano da emigración ou ás correntes de corte marxista que, da man das novas xeracións, comezan a aparecer no escenario. Non é casual que as voces novas da cultura galega que atopan eco na publicación e que son respaldadas polo seu modesto aparato crítico sexan precisamente as daqueles que, como Carlos Casares ou Arcadio López Casanova,⁷ se mantiveron no círculo de Piñeiro despois de eventos como a disolución do Consello da Mocidade en 1964, onde os galeguistas novos máis convencidos dunha alternativa marxista serían expulsados.

*A crítica na primeira
traxectoria de Grial.
Da emerxencia do campo
literario galego á hexemonía
cultural (1951-1966)*
Mario Regueira

8

Neste sentido é rechamante a aceptación de Neira Vilas no catálogo de Galaxia en 1965 e as boas relacións cos seus dirixentes se os confrontamos coa preocupación de que un colectivo de 'esquerda combativa' fose reeditar *Memorias dun neno labrego* (Piñeiro & Losada 2009: 571).

No contexto de sublimación política no que acontece, isto ten un reflexo nunha crítica literaria refractaria ás correntes innovadoras da cultura internacional, que só moi dificilmente e de forma moi matizada, acaba aceptando que moitas delas están para quedar. A forma na que é recibida *Xente no rodicio* (1965) de Xosé Neira Vilas, por exemplo, unhas das voces da emigración que acaba sendo aceptada pola editora, ten, na lectura de Emilio Álvarez Blázquez (1965), unha valoración que esquivada a problemática da súa dimensión social, centrándose na proposta realista e a súa conexión coa representación de carácter popular. Trátase dunha das transformacións máis rechamantes desta época, na que moitas desas propostas, polo menos as que non corresponden a rivais políticos de Ramón Piñeiro, tratan de ser aceptadas deturpando parcialmente os seus puntos de partida. Desta forma, o vínculo dunha escrita que ten unha profunda relación co social pode presentarse como espello dese pobo humilde no que seguen vivas as forzas espirituais que van facer sobrevivir a esencia da Galiza, e en ocasións vincúlase tamén a un estilo lírico que sería inherente a esa galegitude esencial.⁸ Algo semellante acontece con autores que poden relacionarse coas liñas experimentais da Nova Narrativa, como o propio Carlos Casares, que nunca recibiron unha ollada de desautorización directa como a que sufriran outros compañeiros de xeración e que moi axiña acaban por entrar nas posibilidades canonizadoras que ofrece o medio. A conclusión de que Casares atopa na súa narrativa o papel dese experimentalismo literario conxugado por fin coa terra e o home galego vai ser unha das principais liñas de interpretación que manexa a crítica próxima a Galaxia en 1967 (Regueira 2020: 276-283).

No que respecta a outros ámbitos, as liñas de *Grial* seguen unha forma evolucionada do que acontecera coa *Colección Grial*. A intensidade por marcar un canon que vai ser enormemente reforzado pola historia da literatura de Carvalho Calero experimenta unha certa decadencia, que non impide que a obra sexa saudada xa no primeiro volume da nova numeración. A boa crítica de Xosé María Álvarez Blázquez, á súa vez editor e tamén colaborador estreito de Galaxia, deixa ás claras a importancia que a obra tiña no contexto do galeguismo: 'Damos, apenas, unha noticia, seguida dun aviso: O de que, de agora en diante, xa non se poderá falar de Literatura Galega Contemporánea, sin ter presente a "Historia" de Carballo Calero, ricaz manantío de informaciós, de orientaciós e de madurados xuicios' (Álvarez Blázquez 1963: 107). Esta relevancia do primeiro volume dunha obra que non terá continuación non impide que a recuperación de voces, e a persistencia do legado rosaliano, en ocasións asinadas polo propio Carvalho Calero, continúen aparecendo no medio, pero si que relaxa moito este foco na continuidade dun legado literario en perigo. Da mesma maneira acontece coas posturas relativas á Historia: aínda que a crítica de *Grial* continúa a analizar obras periódicas, o panorama relacionado coa historiografía da Galiza permite tamén que cada vez sexa menos necesario recorrer a ese catálogo da carestía. Unha importancia especial ten a recepción dos primeiros tomos da *Historia de Galiza* de Ramón Otero Pedrayo, un proxecto de longo percorrido que fora financiado para ser editado en lingua galega pola comunidade exiliada de Buenos Aires, nun momento no que concorrera cun proxecto similar auspiciado desde o Instituto Padre Sarmiento (Villares 2009: 39-52).

Os primeiros anos de *Grial* están concentrados, a pesar de continuar sendo unha publicación bilingüe, na idea principal da difusión en lingua galega, pero tamén manifestan un certo poder moi distinto ao que

*A crítica na primeira
traxectoria de Grial.
Da emerxencia do campo
literario galego á hexemonía
cultural (1951-1966)*
Mario Regueira

manexaba o seu grupo impulsor nos primeiros anos de existencia da editora. Tamén o escenario cultural é diferente. Unha das primeiras veces que a crítica dun medio de Galaxia se ocupa directamente cun comentario 'impresionista' sobre un libro de Cunqueiro é falando de *Tesouros novos e vellos*, a edición por parte da editora do seu discurso de ingreso na Real Academia Galega, unha forma de abordar a obra do mindoniense que está lonxe dos tempos nos que se trataba de seducir ao autor para sumar as súas forzas á reconstrución do galeguismo (Regueira 2020: 168-170). A crítica comeza a xogar unha dupla función: de autoafirmación pero tamén de difusión dunha estratexia exitosa, vinculada a escollas que, como a de Cunqueiro, coinciden ou fanse coincidir con esa corrente imaxinativa e humanista que responde á visión estratéxica de Piñeiro. Como percibimos, no ano 1963, Galaxia é un proxecto consolidado e mesmo algúns dos seus impulsores comezan a ser integrados nas institucións toleradas polo franquismo, como a Real Academia Galega, e manteñen tamén unha grande influencia cultural. *Grial* pasa moi axiña de ser un medio ameazado a converterse nunha ferramenta privilexiada do discurso da editora. Os intereses xerais por 'todo o galego' e unha tendencia que mantén a lingua propia como un elemento principal e vehicular, pero sen renegar doutras posibilidades como as colaboracións en castelán, definen un medio que segue a incorporar temas de arte, arqueoloxía, dereito e difusión internacional da cultura galega, ademais dos privilexiados discursos que se ocupan da literatura e a lingua galegas.

Conclusiones

A perspectiva que atinxe ás primeiras expresións da crítica nos medios dominados directamente por Galaxia non pode desligarse do especial dun contexto asociado á recuperación cultural que corresponde a unha interrupción violenta. Falamos, por tanto, da re-emerxencia posíbel do que xa era un campo cultural minorizado antes da propia Guerra Civil, que ademais vai experimentar unha serie de avatares concretos. Dunha parte, o seu encaixamento forzoso na política franquista, que concedía un valor limitado ás súas expresións, pechándoas nunha especie de 'confinamento lírico' (Regueira 2020: 29), así como a eidos relacionados co patrimonial, folclórico ou historiográfico. Trátase dun punto de partida que, tal e como foi estudado amplamente (Regueira 2020), serviu ao grupo de Galaxia para xogar as cartas dunha subversión posíbel centrada na actividade cultural, especialmente durante os primeiros anos de actividade tras a posguerra. Nese contexto, o primeiro ensaio de *Grial*, aínda baixo o rótulo de 'Colección' representa un dos riscos máis evidentes que o proxecto editorial chega a tomar.

A reinterpretación da letra da lei franquista para burlar a prohibición dun medio periódico en galego é un poderoso indicativo da importancia que tiña para os seus dirixentes o feito de contar cunha cabeceira dedicada ao pensamento e á reflexión, algo que complementase e dese seguridade a aquelas voces que conseguirían facer aparecer na prensa periódica galega. Da mesma maneira, a persistencia de formatos con coleccións de ensaio similares no seu catálogo, ou o rápido regreso á periodicidade en canto as condicións legais a fixeron posíbel, son elocuentes ao respecto da centralidade deste proxecto na estratexia de Galaxia.

Como se desprende da nosa análise, hai tres ámbitos e tres obxectivos complementarios nos que a crítica exercida nestes medios pode ser

*A crítica na primeira
traxectoria de Grial.
Da emerxencia do campo
literario galego á hexemonía
cultural (1951-1966)*
Mario Regueira

clasificada. Nun plano xeral, percíbese a necesidade de dar conta da persistencia dun proxecto cultural vinculado ao galeguismo moito máis alá dos límites máis estreitos cos que o franquismo pretendía restrinxilo. É así como cobra sentido unha parte do proxecto de medios periódicos ao que pertence *Grial*, non só como o interese concreto dun grupo, senón como unha sorte de dignificación e demostración fáctica de que a lingua galega existía máis aló dos ámbitos do folclorismo e mantiña a mesma potencialidade que estaba despregando nos anos 20 e 30, antes de ser coutada pola ditadura. Até que a fixación dos límites do campo non se establecen no criterio filolóxico, unha posibilidade esbozada xa antes da guerra pero carente dunha aposta académica do calado que lle dá Carvalho Calero a mediados do século XX, a editorial Galaxia parece non ter problema en aceptar espazos bilingües, pero si que aposta simultaneamente polo predominio da tradición lírica en lingua galega e pola diversificación de espazos que soborden este eido e demostren que o galego ten posibilidades en ámbitos vetados pola ditadura, como a narrativa ou o ensaio filosófico. Relaciónanse con isto moitos dos estudos focalizados en obras ou figuras autorais do pasado e traelos á tona cumpría o dobre obxectivo de popularizar un legado cultural semi-clandestino e o de constituír un canon posíbel para a literatura galega. É un empeño que nunca desaparece e que ten o seu papel en calquera crítica dun espazo convencional, pero que perde un tanto o pulso coa construción dunha armazón teórica que cubre algunhas das carencias que trataba de solucionar.

Nun segundo nivel, é evidente que unha parte desta perspectiva crítica estaba posta ao servizo dun proxecto político que, aínda que experimenta a súa propia evolución, estaba ben delimitado. O desincentivo ás novas voces autorais para seguir influencias estranxeiras e a insistencia no valor dunha tradición de características inmanentes coa que debía atoparse harmoniosamente a literatura galega forman parte da columna vertebral da ideoloxía de Ramón Piñeiro. Como en moitos outros aspectos e momentos históricos da Editorial Galaxia, é fácil a confusión entre o proxecto político que renuncia a reivindicar a legalidade republicana e o interese económico ou social do grupo de persoas que forman parte dun proxecto empresarial. Con todo, neste contexto resulta evidente que a de Galaxia é unha liña principalmente política, aínda que o sexa pola ironía de negar a práctica política baixo o franquismo. É esta inhibición a que permite construír todo un edificio teórico-filosófico de corte esencialista e vagos ecos étnicos que, a falta doutro espazo, trata de guiar a creación literaria galega. A este respecto, é abondo exemplificativo o editorial do primeiro número, que recolle parte dese espiritualismo de Vicente Risco que sería reinterpretado polo grupo de Galaxia para o novo tempo: 'GRIAL arela facer no noso tempo, co esforzo coordinado de todos, algo semellante ó que Rosalía fixo hai cen anos: remover as enerxías creadoras da espiritualidade galega. Sabemos que somentes así —desenvolvendo os valores acochados na propia persoalidade— poderá o pobo galego arrequecer o patrimonio cultural da humanidade' (1963). Trátase dunha formulación básica do que desenvolveran as figuras próximas a Galaxia a través dun traballo que trata de localizar eses 'valores acochados' seguindo as teorías de Ramón Piñeiro, especialmente centrados na saudade como forma distintiva de relacionarse co mundo, pero tamén co 'sentimento da paisaxe', o humor e a imaxinación. Ademais de centrarse neste catálogo étnico, son frecuentes os artigos ou comentarios que critican visións alternativas, condenadas pola súa falta de adecuación ao proxecto, especialmente a literatura de corte experimental relacionada

*A crítica na primeira
traxectoria de Grial.
Da emerxencia do campo
literario galego á hexemonía
cultural (1951-1966)*
Mario Regueira

co pesimismo existencialista ou as correntes influídas polo marxismo. Finalmente, xa nos anos sesenta e na segunda etapa do medio, moitas desas correntes acaban por ser asimiladas, aínda que en ocasións se traballe o seu encaixe posíbel nun marco xeral no que seguir destacando a súa forma adecuada ao humanismo e á galegitude esencial.

Nun terceiro nivel temos o relativo á crítica máis baseada en primeiras impresións. É unha das poucas que podían atopar existencia noutros medios afíns ou influídos polo grupo de Galaxia. A abordaxe inicial de *Grial* parte dun intento de neutralidade, como pode verse na escasa aparición das obras que ocupaban o centro do proxecto da editora, e o pouco problemático que supuña analizar pezas doutros proxectos contemporáneos, pero tamén está marcada, especialmente na breve etapa da *Colección Grial*, pola ansiedade de ‘completar’ os elementos que faltan nun campo literario aínda máis precario que o da época de pre-guerra, para o que se bota man moitas veces das poucas publicacións existentes. A segunda etapa de *Grial*, a que dá pé á numeración que continúa nos nosos días, parte dun momento moito máis complexo, capaz de aproveitar moitas das posibilidades conseguidas nos anos precedentes, pero tamén deixando un pouso no que a revista deixa de ser o medio amplo que aspiraba para constituír o punto de vista dun grupo determinado dentro do galeguismo, pouco disposto a ser cuestionado, nin sequera polas voces máis novas, mesmo as que estaban integradas nos espazos ‘heréticos’ que a propia editora creara.

Desta forma, aínda que pode entenderse *Grial* como un medio relativamente aberto, especialmente dentro do seu momento histórico, o certo é que é bastante fácil localizar e seguir unha liña que rexeita as correntes da literatura social e do experimentalismo, ao tempo que dedica moito máis espazo e posibilidades de expresión a aqueles dos seus propios autores que seguiron ou non contradiciron abertamente as liñas fundamentais do proxecto. É de notar a escasa aparición nestes anos de figuras como Gonzalo Rodríguez Mourullo, Xosé Luís Méndez Ferrín, ou María Xosé Queizán, algo que contrasta co rápido intento de canonización de Carlos Casares, que acabaría dirixindo o medio e a mesma editora. A postura de Galaxia vai moderándose e abrindo a novas posibilidades literarias, á fixación dun canon e dun criterio filolóxico que defina a literatura galega, algo no que a *Historia da Literatura Galega* de Carvalho Calero (1963), xoga sen dúbida un papel que relativiza ese programa étnico a medio camiño entre o espiritual e o cultural. Hai que destacar, porén, que moitas desas ampliacións posíbeis, como a incorporación dun realismo con certa preocupación social ou a descuberta dun ton lírico asociado á galegitude nas técnicas experimentais (Neira Vilas, Manuel María, Carlos Casares...) continúan a realizarse baixo unha óptica moi determinada que nunca acepta completamente esas correntes e que só lexitima aqueles autores conectados co proxecto.

Non podemos perder de vista en ningún momento a característica de campo literario emerxente que ten o contexto que analizamos nin as especiais condicións de represión política que viña de vivir e aínda experimentaba. A crítica impresionista e a crítica cultural destes anos nacen vinculadas a un proxecto de certo risco político que visa o seu principal obxectivo na recuperación posíbel dunha práctica cultural e a dignificación da identidade galega. O enorme protagonismo dun subcampo de produción ideolóxica concreto, sumado á súa confusión e práctica identidade con ámbitos como o editorial, o filosófico e aínda ocasionalmente coa mesma crítica literaria, acaba por reproducir unha serie de estruturas de poder que

*A crítica na primeira
traxectoria de Grial.
Da emerxencia do campo
literario galego á hexemonía
cultural (1951-1966)*
Mario Regueira

afectan á propia práctica literaria galega. *Grial* nace como un desafío aos límites da ditadura, pero en moi poucos anos, e a raíz dos conflitos políticos e literarios do seu contexto, acaba por ser unha especie de voceiro máis ou menos sutil dunha postura tan lexítima como limitante na súa pretensión de definir o novo campo literario.

*A crítica na primeira
traxectoria de Grial.
Da emerxencia do campo
literario galego á hexemonía
cultural (1951-1966)*
Mario Regueira

Obras citadas

- ACUÑA, Ana, 2014. *Conciencia política e literatura galega en Madrid (1950-2000)* (Vigo: Edicións Xerais de Galicia).
- ALONSO GIRGADO, Luís et al., eds., 1996. *La Noche: suplemento del Sábado* (Santiago de Compostela: CIRP).
- ALONSO GIRGADO, Luís (ed.), 1996. *Plumas e letras en La Noche (1946-1949)* (Santiago de Compostela: CIRP).
- ALONSO MONTERO, Xesús & Miro VILLAR, 2004. *Guerra Civil (1936-1939) e literatura galega: textos e documentos para unhas xornadas de estudio e debate* (Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega).
- ÁLVAREZ BLÁZQUEZ, Emilio, 1965. 'Xente no rodicio, por Xosé Neira Vilas', *Grial* 8: 249-250.
- ÁLVAREZ BLÁZQUEZ, Xosé María, 1963. 'Historia da literatura galega contemporánea por Ricardo Carballo Calero', *Grial* 1: 101-103.
- ÁNGEL JOHÁN, 1951. 'Romance del tiempo', *Colección Grial* 1: 84-85.
- ANÓNIMO, 1951. 'Inquérito a los pintores', *Colección Grial* 2: 45-56.
- APARICIO, Juan, 1951a. 'Carta del Director', *Pueblo*, 6 xuño 1951.
- , 1951b, 'Hay quien discrepa', *Pueblo*, 4 xullo 1951.
- BOURDIEU, Pierre, 1995. *Las reglas del arte: génesis y estructura del campo literario* (Barcelona: Anagrama).
- CARVALHO CALERO, Ricardo, 1949. 'Los problemas de la poesía gallega en 1949', *La Noche, Suplemento del Sábado*, 31 decembro 1949, 12: 4 [como Fernando Cadaval].
- , 1951. 'Poesías galegas de Nicomedes Pastor Díaz', *Colección Grial* 2: 78-79.
- , 1963. *Historia da Literatura Galega Contemporánea I* (Vigo: Galaxia).
- , 1965. 'A orella no buraco, por María Xosé Queizán', *Grial* 10: 488-490.
- CASAS, Augusto, 1951. 'Espíritu y voz de los Cantares Gallegos', *Colección Grial* 2: 69-74.
- CASTROVIEJO, Concha, 1951. 'El inaudito teatro de Borobó', *Colección Grial* 3: 82-86.
- CASTROVIEJO, Xosé María, 1951. 'De Pueblo a Pueblo', *El Pueblo Gallego*, 27 xuño 1951.

*A crítica na primeira
traxectoria de Grial.
Da emerxencia do campo
literario galego á hexemonía
cultural (1951-1966)*
Mario Regueira

CERNADAS, Andrés de, 1951. 'Desde París. Tendencias actuales de la juventud intelectual francesa', *Colección Grial* 3: 101-102.

COUCEIRO FREIJOMIL, Antonio, 1951. *Diccionario bio-bibliográfico de escritores* (Santiago de Compostela: Bibliófilos Gallegos).

CUEVILLAS, Florentino, 1951. 'Ligures contra celtas', *Colección Grial* 3: 111-112.

CUNQUEIRO, Álvaro, 1963. 'Imaxinación e creación. Notas pra unha conferencia', *Grial* 2: 179-184.

DASILVA, Xosé Manuel, 2008. 'Ramón Piñeiro e a prohibición de traducir ao galego', *Grial* 179: 86-97.

FERNÁNDEZ DEL RIEGO, Francisco, 1951. *Manual de Historia de la Literatura Gallega* (Vigo: Galaxia).

___, 1952. 'Arredor de Cela, novelista', *Colección Grial* 4: 91-93 [como Salvador Lorenzana].

___, (ed.), 1955. *Escolma de Poesía Galega IV: Os contemporáneos* (Vigo: Galaxia).

___, 1996. 'Breve historia do Suplemento', en Alonso Girgado (ed.) 1996: 11-13.

FERNÁNDEZ DEL RIEGO, Francisco, & Ángel JOHÁN, 1951. 'A mais recente poesía galega', *Colección Grial* 1: 61-68.

FERNÁNDEZ REI, Francisco et al. eds., 2008. *A semente da nación soñada* (Compostela/Vigo: Sotelo Blanco/Xerais).

FIGUEROA, Antón, 2008. 'Autonomía do escritor e creación do campo literario', en Fernández Rei et al., 2008: 319-30.

___, 2010. *Ideoloxía e autonomía no campo literario galego* (Brión: Laiovento).

___, 2015. *Marxes e centros. Para unha socioloxía do campo cultural* (Brión: Laiovento).

FOLE, Ánxel, 1951. 'Rostro y entraña de nuestro ser', *Colección Grial* 3: 73-77 [como Neumandro].

FORTES ALÉN, María Jesús (ed.), 2009. *Epistolario. Xosé Filgueira Valverde & Ramón Otero Pedrayo* (Pontevedra/Madrid: Museo de Pontevedra/Sociedad Estatal de Conmemoraciones Culturales).

FRANCO GRANDE, Xosé Luís, 1964. 'Vicente Risco na cultura galega, por Ramón LUGRÍS', *Grial* 3: 125-128.

GARCÍA-SABELL, Domingo, 1964. 'Sartre. Notas previas', *Grial* 5: 345-364.

- GONZÁLEZ-ALEGRE, Ramón, 1955. 'Cincuenta poetas gallegos en un solo libro: La 'Escolma' de Fernández del Riego', *La Noche* (Suplemento Especial La Noche del Sábado), 24 decembro 1955.
- GRAÑA, Bernardino, 1965. 'Arrabaldo do norte, por X. L. Méndez Ferrín', *Grial* 7: 116-119.
- LÓPEZ NOGUEIRA, Xosé Manuel, 1963. 'El arte comprometido', *Grial* 1: 11-27.
- LUGRÍS, Ramón, 1963. 'Problemas do noso tempo: en contra da proletarización', *Grial* 1: 3-10.
- MANUEL MARÍA, 1965. 'As augas van caudales', *Grial* 9: 311-335.
- ___, 1966. 'Os alugados', *Grial* 14: 429-446.
- ___, 1997. *As ribeiras son escuras* (A Coruña: Everest Galicia).
- MARTÍNEZ TEJERO, Cristina, 2013. 'O fator da territorialidade nos procesos de contrução identitária e cultural. Relaçõs e conflitos entre os galeguistas do interior e os enclaves americanos no Primeiro Congreso da Emigración Galega (1956)', *Agália* 7: 7-27.
- MÉNDEZ FERRÍN, Xosé Luís, 1965. 'A crítica: Literatura galega hoxe', *Vieiros* 3, sen paxinación.
- ___, 1966. 'Nueva Narrativa y compromiso social', *Presencia*, 14 maio 1966: 6.
- NOIA CAMPOS, María, 2017. 'Alá foron 50 anos. No aniversario de *Vento ferido*', en Regueira, ed., 2017: 2-3.
- OTERO PEDRAYO, Ramón, 1952. 'O celtismo de Chateaubriand', *Colección Grial* 4: 113-123.
- PAZ-ANDRADE, Valentín, 1964. 'As formas vivas da paisaxe', *Grial* 3: 95-98.
- PIÑEIRO, Ramón, 1951. 'Carta a Álvaro Cunqueiro, trovador galego, falándolle dos males presentes de Europa e do seu remedio, dende a ladeira dun castro lugués', *Colección Grial* 3: 103-107.
- ___, 1959. 'Factores esenciales de la literatura gallega', *Ínsula* 152-153: 13.
- ___, 1963. 'A filosofía i o home', *Grial* 2: 113-119.
- ___, 1965. 'Galaxia e a Cultura Galega', *Vieiros* 3, sen paxinación.
- PIÑEIRO, Ramón & Basilio LOSADA, 2009. *Do sentimento á conciencia de Galicia: correspondencia 1961 - 1984* (Vigo: Galaxia).
- QUEIZÁN, María Xosé, 2018. *Vivir a galope* (Vigo: Xerais).

*A crítica na primeira
traxectoria de Grial.
Da emerxencia do campo
literario galego á hexemonía
cultural (1951-1966)*
Mario Regueira

REGUEIRA, Mario, ed., 2017. 'A fondo, Carlos Casares' (Compostela: Sermos Galiza).

REGUEIRA, Mario, 2019. 'Galaxia e a mecánica da Historia. A Historia no campo literario da posguerra', *Murguía. Revista galega de Historia*, xullo-decembro 2019, 40: 59-75.

—, 2020. *Narrativa e imaxinario nacional na reconstrución do campo literario na posguerra (1936-1966)* (Vigo: Xerais).

REYES, Alfonso, 1944. *El deslinde* (México: Fondo de Cultura Económica).

RODRIGUES LAPA, Manuel, 1952. 'Sobre as orixens da lírica galaico-portuguesa', *Colección Grial* 4: 96-100.

ROF CARBALLO, Juan, 1964. 'Humorismo e sociedade', *Grial* 5: 309-332.

SÁNCHEZ CANTÓN, Francisco Javier, 1951. 'Sobre cruces y cruceros', *Cuadernos de Estudios Gallegos* 19: 298.

SUCASAS, Xan, 1965. 'María Xosé Queizán na Nova Narrativa Galega', *Vieiros* 3, sen paxinación.

VARELA JÁCOME, Benito, 1951. 'Crítica de libros', *Colección Grial* 2: 80-84.

VILLARES, Ramón, 2009. 'Mutacións e resistencias na cultura galega', en FORTES ALÉN 2009: 13-60.